

(de ambtenaren) of er, naar men meende, van profiteerden (de beschermde groepen). 'Iedere belangengroep', schreef Kooy,

'vertoonde de neiging, zichzelf door deze algemene economische malaise het meest geslachtefferd te gevoelen, en allen riepen zij de verantwoordelijke regeerders op tot maatregelen waardoor hun economische nood zou worden opgeheven. De crisis verbreedde de kloof tussen de verschillende sociaal-economische groepen, daar deze elkander mede aansprakelijk stelden voor de schier uitzichtloze noodsituatie.'¹

Nu hebben wij tot dusver uitsluitend gesproken over diegenen die, hoezeer hun inkomsten ook achteruit gingen, in elk geval ingeschakeld bleven in het maatschappelijk productieproces. Maar toen de ordening begon, waren er hier te lande al honderdduizenden voor wie dat productieproces geen plaats meer bood en die zich een- of tweemaal per dag moesten begeven naar wat het symbool leek van een ten ondergang gedoemde maatschappijvorm: het stempellokaal. Die massale werkloosheid zou in de jaren '30 misschien wel de belangrijkste factor worden in de sociale werkelijkheid en tijdens de Duitse bezetting een van de belangrijkste elementen blijven in het gedachteleven van velen: een spookbeeld dat, eenmaal verzezen, zich vastgehaakt had in het volksbewustzijn.

De werkloosheid

Op de economische opleving vlak na het einde van de eerste wereldoorlog volgde, wij vermeldden het reeds, een *baisse*-periode; groepen arbeiders raakten zonder werk. Voorzover zij bij werkloosheidsverzekeringskassen van hun vakbonden aangesloten waren, ontvingen zij steun, maar het duurde niet lang of die kassen, gevormd (met overheidssubsidie) uit de bijdragen der arbeiders toen zij nog werk hadden, raakten leeg. Wat nu? Dat was voor de minister van arbeid, mr. Aalberse, geen vraag: de staat moest bijspringen. Toen hij evenwel in januari '21 die conclusie, bereikt in een conferentie met zijn hoofdamttenaren en met de politiek-machtigste figuur in den lande, mgr. Nolens, voorzitter van de katholieke Tweede-Kamer-fractie, aan zijn ambtgenoten uit het eerste kabinet-Ruys voorlegde, rees verzet. Jhr. mr. dr. H. A. van Karnebeek, minister van buitenlandse zaken, zag slechts één mogelijkheid om de situatie te verbeteren: loonsverlaging – dan zou de

¹ G. A. Kooy: *Het échec van een 'volkse' beweging. Nazificatie en denazificatie in Nederland 1931-1945* (1964), p. 271.